

15-21 may 2025-ci il

№19

Azərbaycan-Çin münasibətləri yeni mərhələdə: daha möhkəm dostluğa və daha güclü strateji tərəfdaşlığa doğru

(əvvəli ötən sayımızda)

Si CİNPİN: “Ölkələrimiz arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri üçün möhkəm təməl və geniş perspektivlər var”

Prezident İlham Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə Çinlə münasibətlər dinamik inkişaf etmiş, yeni əməkdaşlıq əlaqələri formalaşmışdır. Bu dövrdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Çin Xalq Respublikasının Sədri Si Cinqinin siyasi iradəsi, onların dostluq münasibətləri iki ölkə arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişafının intensivləşməsi üçün əlverişli zəmin yaratmışdır. Dövlət başçılarının qarşılıqlı etimad və dostluq münasibətləri iki ölkə arasındakı münasibətlərin dinamikasına xüsusi impuls verir və müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın genişlənməsində xüsusi rol oynayır. Xüsusən Prezident İlham Əliyevin Çinə 2005-ci ildə rəsmi, 2014-cü ildə işgüzar, 2015-ci ildəki dövlət səfərləri ölkələrimiz arasında əlaqələrin inkişafına və canlandırılmasına mühüm töhfələr verib. Prezident İlham Əliyevin 2015-ci ildə Çinə etdiyi dövlət səfəri zamanı imzalanmış 10 sənəd, Birgə Bəyannamə ikitərəfli münasibətlərimizin sonrakı dövrdə inkişafı üçün yeni imkanlar pəncərəsi açıb.

Həmin səfər zamanı Prezident İlham Əliyevə xitabən *“Cənab Prezident Çin xalqının köhnə dostudur. Siz Çin-Azərbaycan münasibətlərinin inkişafı üçün daim say göstərirsiniz”,* - deyən ÇXR-in Sədri Si Cinqin bildirmişdir: *“Uzun illərdir ki, Çin ilə Azərbaycan hüquq bərabərliyi, qarşılıqlı fayda və qarşılıqlı hörmət ruhunda ikitərəfli əlaqələri inkişaf etdirir, həyatı əhəmiyyətli və ciddi narahatlıq doğuran məsələlərdə bir-birini qətiyyətlə dəstəkləyirlər. Siyasi sahədə qarşılıqlı etimad daim möhkəmlənir, çoxplanlı əməkdaşlıq fasiləsiz olaraq dərinləşir. Ölkələrimiz arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri üçün möhkəm təməl və geniş perspektivlər var”.*

Prezident İlham Əliyev də öz növbəsində Si Cinqinin dünya siyasətində oynadığı mühüm rola və Azərbaycana olan xeyirxah münasibətinə toxunaraq demişdi: *“Bizi möhkəm münasibətlər bağlayır. Biz bir sıra sahələrdə dostlar və tərəfdaşlar kimi əməkdaşlıq edirik. Mən bilirəm ki, siz bizim ölkəmizə xoş münasibət bəsləyirsiniz. Azərbaycanda sizi çox yaxşı tanıyırlar, dünyamiqyaslı məsələlərdə oynadığınız rola, həmçinin Azərbaycana xeyirxah münasibətinizə görə Sizi yüksək dəyərləndirirlər”.* Azərbaycan Prezidentinin 2019-cu ilin aprel ayında Çinə səfəri səfəri zamanı bu ölkə ilə 820 milyon ABŞ dolları dəyərində daha 10 saziş imzalanmışdır. Bunlar Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı ərazisində şin istehsalı zavodunun qurulmasına, Kürdəmir rayonunda 300 hektaradək sahədə müasir istixana kompleksinin tikintisinə, Quba, Xaçmaz və Göyçayda agro-logistik sənaye parklarının yaradılmasına, “Azerbajian Digital HUB” proqramı çərçivəsində Asiya-Avropa telekommunikasiya dəhlizinin yaradılmasına, Trans-Xəzər Nəqliyyat Dəhlizi vasitəsilə Bakıya və Azərbaycan ərazisindən tranzit keçməklə digər ölkələrə 2500-dək konteynerin daşınmasına, Azərbaycan istehsalı olan şərab və digər spirtli içkilərin Çinə ixracına, Çinin Cənudu şəhərində Azərbaycan Ticarət Evinin yaradılmasına dair sənədlərdir.

Xüsusilə vurğulanmalıyıq ki, 2019-cu il 25-27 aprel tarixlərində Pekində keçirilən 2-ci “Bir kəmə, bir yol” Beynəlxalq Əməkdaşlıq Forumunda Cənubi Qafqaz regionundan iştirak edən yeganə gövlət başçısı məhz cənab İlham Əliyev olmuşdu. Həmin səfər zamanı da keçirilən görüşdə Si Cinqin demişdi: *“Cənab Prezident, Siz Çin xalqının çoxdankı dostusunuz, Çin-Azərbaycan münasibətlərinin və bütün sahələrdə əməkdaşlığın inkişafı üçün şəxsən daim say göstərirsiniz. Mən bunu yüksək qiymətləndirirəm və Sizinlə sıx əlaqə saxlamağa, ikitərəfli münasibətləri birlikdə sağlam məcrada inkişaf etdirməyə hazırəm”.* Bu fikir Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin şəxsiyyətinə, global siyasətdə yerinə və roluna verilən önəmli qiymətin təzahürü idi.

Son illər iki ölkə arasında əlaqələrdə xüsusi canlanma yaşanır. Prezident İlham Əliyev 2023-cü ildə Çinin “China Media Group” media korporasiyasına verdiyi müsahibədə iki ölkə arasındakı münasibətlərin əla səviyyədə olduğunu vurğulamışdır: *“Beynəlxalq gündə-*

liyə aid təməl məsələləri götürsək görürük ki, bizim mövqelərimiz suverenlik, müstəqillik, ərazi bütövlüyü, digərlərinin daxili işlərinə qarışmamaq, iqtisadi əməkdaşlıq məsələlərində mövqelərimiz üst-üstə düşür. Biz qarşılıqlı ticarətin həcmünün artmasını görürük və böyük potensial xüsusilə göz qabağındadır. Ölkələrimizi gələcəkdə daha da birləşdirəcək meydana gələn yeni nəqliyyat marşrutlarını görürük. Bunun özü də regional təhlükəsizliyə və sabitliyə böyük töhfə olacaq”.

Dövlətimizin başçısı həmçinin COVID-19 pandemiyası başlayan zaman peyvəndlərin ölkəmizə gətirilməsində Azərbaycana yardım edən yeganə ölkənin Çin olduğunu xüsusilə diqqətə çatdırmışdır. Rəsmi Pekinin Cənubi Qafqazın lider dövləti olan Azərbaycan ilə siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələrə necə böyük önəm verdiyi ÇXR Sədri İlham Əliyevin Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə ünvanlandığı məktublarında qeyd etdiyi fikirlərdə də əksini tapıb. Həmin fikirlərin ana xəttini Si Cinqinin Çin-Azərbaycan münasibətlərinin inkişafına böyük əhəmiyyət verməsi, dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin davamlı, uzunmüddətli inkişafı üçün Prezident Əliyevlə birlikdə çalışmağa hazır olmasıdır. Məsələn, Si Cinqinin 2023-cü ilin dekabrında Prezident İlham Əliyevə məktubunda Azərbaycan və Çinin dost və tərəfdaş ölkələr olması xüsusi vurğulanır. Çin lideri məktubunda iki ölkə arasında münasibətlərin qarşılıqlı etimada əsaslandığını qeyd edib, Azərbaycan Prezidentinin bu münasibətləri möhkəmləndirmək üçün səylərini gücləndirdiyini vurğulayıb.

Çin iqtisadi möcüzəsi

Dünya təcrübəsi göstərir ki, iqtisadi və siyasi islahatlar uzunmüddətli mürəkkəb bir proses kimi hər bir ölkənin həyatında özünəməxsusluğu ilə təcəssüm olunur. İslahatlarda radikal, dağıdıcı mövqeyi qəbul etməyən Den Syaopin sistemli yanaşmanın, müntəzəm dəyişikliklərin mərhələli həyata keçirilməsinin vacibliyini dərinlən əsaslandırdı. O, Qərb təcrübəsini inkar etmir və həmin təcrübəni milli mənaflərin qorunması baxımından qiymətləndirməyi vacib sayırdı.

1,4 milyard nəfər əhalisi olan Çin “şok terapiyası”na uğrasaydı, ölkədə elə bir xaos yaranardı ki, bu bəlanın qarşısını almaq qeyri-mümkün olardı, Çin xaosu dünya fəlakətinə çevrilərdi. Elə bu səbəbdən də ən qabaqclı ölkələrin başçıları belə, Den Syaopinin iqtisadi islahatlarının nəticələrini yeni Çin möcüzəsi kimi qiymətləndirirlər. Bir sıra postsövet respublikalarının təcrübəsinin nəticələri göz qabağındadır. Yüzlərcə müəssisəni müflisləşdirib sonra özəlləşdirmək taktikası islahatların əsl mahiyyətinə, sosial tələblərinə uyğun deyildir. Spesifik inkişaf yolu keçmiş Çin iqtisadçıların bu məsələyə münasibətini bilmək bizim üçün də maraqlıdır. Çin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olmaq üçün çox ciddi hazırlaşdı. Ona görə də dünya bazarlarına çıxmağın oyun qaydalarını dərinlən təhlil etdi, azad bazar ticarətində uduzmamaq üçün rəqabətə davamlı məhsulları

daha çox istehsal etməyə səy göstərdi və gözəl nəticələr əldə etdi. İndi Çinin ixrac imkanları çox böyükdür. Bunu ixrac və idxalı xarakterizə edən rəqəmlər açıq-əşkar sübut edir. Hazırda Çin dünyanın ən böyük iqtisadiyyatlarından birinə malikdir. Ölkənin iqtisadi inkişaf modeli bazar mexanizmlərinin iqtisadi səmərəliliyinin sosial səmərəlilik və sosial ədalətlə optimal şəkildə uyğunlaşdırılmasına və uzlaşdırılmasına əsaslanır. Çin dövlətinin qəbul etdiyi və həyata keçirdiyi müasirləşmə xətti dörd əsas istiqaməti - sənayeni, kənd təsərrüfatını, elm, mədəniyyət və təhsili və müdafiəni əhatə edir. Həmçinin Çin dövləti dövlət mülkiyyətinin hakim rolu çərçivəsində bazar mexanizmlərinin və çoxtərəfli iqtisadiyyatın bütün formalarının tədricən genişləndirilməsi, yarımqapalı cəmiyyətdən dünyaya açıq olan cəmiyyətə keçməsi, sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində dövlətin rolunun əhəmiyyətli şəkildə dəyişdirilməsi ideyasını reallaşdırmağa dövlətin rolu yalnız bunlarla bitmir. Belə ki, Çin hökuməti ölkədə sosial-iqtisadi rifahı və inkişafı sürətləndirmək üçün azad rəqabəti dəstəkləyir, sahibkarları haqsız rəqabətdən qoruyur, sosial-iqtisadi yönümlü bazar münasibətlərinin inkişafına zəmin yaradır, cəmiyyətin aztəminatlı təbəqələrinin sosial müdafiəsini gücləndirir, əsas məzmununu bərabər hüquqlar, imkanlar, qaydalar və bölgü təşkil edən sosial ədalətin təminatı sistemini formalaşdırır, sosial-iqtisadi bazar münasibətlərini stabilləşdirir.

Çin Milli Statistika Bürosunun məlumatına görə, son illər bu ölkədə ümumi daxili məhsul (ÜDM) 120 trilyon yuandan (18 trilyon ABŞ dolları) çox olub. 1976-cı ildəki son azaldıqdan sonra Çin iqtisadiyyatı 2020-ci il istisna olmaqla, 49 il ərzində yüksək artım sürətlərini qoruyub saxlayıb. Yeni növ koronavirus pandemiyası səbəbindən inkişaf sürətində müəyyən azalmalar müşahidə edilərsə də, tezliklə artım tempi bərpa olunub. Belə ki, ölkədə ÜDM istehsalı 2020-ci ildə 2,2, 2021-ci ildə 8,4, 2022-ci ildə 3, 2023-cü ildə 5,2 faiz təşkil edib. 2024-cü ildə ölkədə ÜDM-in həcmi 5 faiz artaraq 134 trilyon 908 milyard 400 milyon yuan (18,4 trilyon ABŞ dolları) olub. Çin sənaye müəssisələrinin ümumi mənfəəti illik müqayisədə 5,8 faiz artıb. Ötən il ölkədə taxıl istehsalının həcmi artaraq rekord həddə - 705,5 milyon tona çatıb. Nəticədə Çin 1,4 milyardlıq əhalisinin ərzaq təhlükəsizliyini etibarlı şəkildə təmin edib. Eyni fikirləri enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı da söyləyə bilərik. Çin valyuta ehtiyatlarına görə dünyada liderdir. Ölkədə internet istifadəçilərinin sayı 1,03 milyard nəfərə çatmışdır. Bu faktın özü Çinin demokratik inkişafının mühüm göstəricisi hesab oluna bilər.

Hazırda Çinin ixrac coğrafiyası bütün dünyanı əhatə edir və bu coğrafiyada həm də inkişaf etmiş ölkələr yer alırlar. Bu isə texnoloji və innovativ inkişafda Çinlə rəqabətdə uduzan Qərbin qısqanclığı ilə müşahidə olunur. Lakin bu cür yanaşmaların, geosiyasi gərginliklərin, global pandemiyanın, sərt qapanmaların yaratdığı çə-

tinliklərə baxmayaraq, ölkə perspektiv üçün də yüksək hədəflər müəyyənləşdirib.

Çin inkişaf etməkdə olan ölkələrin maraqlarını nəzərə alaraq ədalətli əsaslarla iqtisadi qloballaşmanın qurulmasının tərəfdarıdır. Bununla bağlı Çin Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin mətbu orqanında dərc olunmuş məqalədə yazılır: *“Biz iqtisadi qloballaşmanın inklüziv olmasının, xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələrin ümumi tələblərinə cavab verməsinin, eləcə də ölkələr arasında və daxilində inkişaf tarazlıqlarını aradan qaldırmağın tərəfdarıyıq. Biz birlikdə böyüməli və iqtisadi qloballaşmanın “piroq”unu ədalətli şəkildə bölüşməliyik ki, müxtəlif ölkələr, təbəqələr və qruplar iqtisadi və sosial inkişafda iştirak edib onun bəhrələrindən istifadə edərkən qarşılıqlı fayda və ümumi rifah əldə edə bilsinlər”.*

Çinlilər bugünkü uğurlarına görə 1976-1986-cı illərdə ölkəyə başçılıq etmiş Den Syaopinə minnətdardırlar. O, Çini dünya iqtisadiyyatının ikincisi etmiş iqtisadi islahatların və xarici aləmə açıqlıq siyasətinin banisidir. Məhz onun islahatları Çin iqtisadiyyatını liberallaşdırmış və sahibkarlığın inkişafına yol açmışdır. Dağıdıcı sosial və siyasi çəkişmələrdən sonra ölkəyə rəhbərlik edən Den Syaopin “Çin xüsusiyyəti ilə sosializm” prinsipi adı altında yeni sosialist təfəkkür formalaşdıraraq genişmiqyaslı iqtisadi islahatların təşəbbüsünü kimi ölkəsinə dünya bazarının bir hissəsinə çevirdi.

Den Syaopinin belə bir sözü var: *“Planlı iqtisadiyyat hələ sosializm demək deyildir. Bazar iqtisadiyyatı isə hələ kapitalizm demək deyildir”.* Qərb iqtisadçıları həmişə tənqid edirdilər ki, sovet dövlətinin planlı iqtisadiyyatı var. Amma planlı iqtisadiyyatın elə müsbət cəhətləri var ki, çinlilər bundan uğurla bəhrələndilər. Məsələn, “Bazar hər şeyi qəbul edir” şüarını bunlar qəbul etmədilər. “Dövlət iqtisadiyyatdan getməlidir” fikrini irəli sürən Qərb iqtisadçıların əksinə olaraq Çin modeli sübut etdi ki, dövlət müəyyən müddət mütləq və mütləq iqtisadiyyatın idarə edilməsində iştirak etməlidir və onun tənzimləmə funksiyaları getdikcə daha təkmilləşməlidir. Çin inkişaf modelinin fərqli cəhətlərindən biri məhz budur.

Nəticə etibarilə Çin iqtisadiyyatı 1980-1990-cı illərdə sürətlə böyüməyə başlamış və 2010-cu ildə dünyanın ikinci ən böyük iqtisadiyyatı olan Yaponiyayı ötmüşdür. O vaxtdan bəri Çin iqtisadiyyatı böyüməyə davam edir. Son illər bu inkişafın sürəti azalsa da, onun trayektoriyası güclü olaraq qalır. Hazırda Çinin bütün dünyada investisiyaları var. Qərbin siyasi və texnoloji təzyiqlərinə baxmayaraq, Çin ilə bir çox Qərb ölkələri arasında ticarət artmaqda davam edir. Çin müasir global iqtisadiyyatda böyük qüvvəyə çevrilib. Bu iqtisadi inkişaf prosesi təkamüllü olmaqla həm də o qədər sıçrayışlı və geniş səmərədə nəticəli idi ki, tezliklə onu “Çin iqtisadi möcüzəsi” adlandırdılar.

Azərbaycan-Çin münasibətləri yeni

mərhələdə: daha möhkəm dostluğa və daha güclü strateji tərəfdaşlığa doğru

Çin inkişaf modelinin üç tərəfi və mənfəət prinsipi var: məhsuldar qüvvələrin inkişafı, dövlətin iqtisadi qüdrətinin artması və bu imkanlardan istifadə edərək sosial inkişafın təmin edilməsi. 1913-cü ildə Çinin dünya iqtisadiyyatında payı 7-8 faiz idi. Bu gün isə Çin alıcılıq paritetlərinə görə dünya iqtisadiyyatında 25 faizdən çox gücə malikdir. Çinin iqtisadi göstəricilərinin dinamikasına baxanda görürük ki, həm inkişaf sürətinə, həm iqtisadi artıma, həm inflyasiyanın səviyyəsinə, həm də valyuta ehtiyatlarının həcminə görə dünyada analoqu olmayan bir inkişaf modelidir.

Den Syaopin 47 il əvvəl elə bir inkişaf modeli seçdi ki, həmin hesaba Çin artıq dünyanın ən böyük iqtisadi gücü olan ABŞ ilə rəqabət aparan bir dövlətə çevrilib. Çin dövləti 40 il öncə necə iqtisadi siyasət aparıbsa, onu yeni çağırışlara uyğun olaraq bundan sonra da o cür həyata keçirəcək. Çin qloballaşmanın səmərəli inkişafını tələb edir. Çinin məqsədi qloballaşmadan əldə olunan gəlirlərin ədalətli bölünməsi, inkişaf etməkdə olan ölkələrin irəli getməsidir. Bu baxımdan müasir global iqtisadi çağırışlara Çin dövləti çox təmkinlə yanaşır.

(davamı gələn sayımızda)

Ziyad SƏMƏDZADƏ,
akademik